

SANTA MARIA DE BONREPÒS, UN MONESTIR CISTERCENC DESAPAREGUT

Emplaçament de Bonrepòs sota els cingles del Montsant, a la Morera de Montsant · A sota: Portalada del Mas de Sant Blai amb l'escut d'Escaladei.

Prop de la vila de la Morera de Montsant, dins el seu terme i sota de l'actual camí dels Cartoixans -un camí recuperat l'any 2007 com a ruta per a excursionistes-, hi ha un mas, avui en estat ruïnós, conegut com el mas de Sant Blai.

Ezequiel Gort · Historiador

És un mas prou gran que deu el nom a aquest sant, al qual dedica la seva capella, tot i que la imatge del sant, atès el mal estat de conservació del conjunt, avui es conserva a l'església parroquial de la Morera de Montsant. La presència d'un campanar de cadireta en aquesta construcció evidencia l'existència de l'esmentat espai de culte. A la façana s'observen dues portes, la del mas pròpiament dit i la de la capella; a la clau d'arc de la primera se'ns fa patent que el mas havia estat propietat d'Escaladei i a l'altra es recorda simbòlicament l'advocació de la capella. Un tret identificatiu del mas -de fet, aquesta n'és la imatge més divulgada- és la presència d'una extensa galeria porxada al sector sud, i encara cal

destacar que posseeix un notable celler, obra dels temps moderns, connectat al mas pel sector est.

En aquest lloc, però, en temps pretèrits hi hagué un monestir cistercenc, tot i que a primera vista avui res no sembla indicar-ho i ni tan sols hi ha un cartell informatiu que ho recordi. Només s'hi conserva la llegenda. De tota manera, mirant amb atenció alguna de les parets, avui descarnades, en podem intuir la presència gràcies a algunes pedres que són, de fet, restes de capitells, fusts i bases de l'arcuació de l'antic claustre utilitzades aquí com a material de farciment.

< El Mas de Sant Blai, a la Morera de Montsant es va construir al lloc on hi havia l'antic monestir cistercenc femení de Bonrepòs.

Fou entre els segles XIII i XV que aquest solar va acollir un monestir cistercenc femení, el de Santa Maria de Bonrepòs. I encara amb anterioritat hi havia hagut un ermitatge sota la mateixa advocació. És un espai, però, on mai s'ha portat a terme una prospecció arqueològica que permeti conèixer, ni que sigui de manera parcial, la seva planta. Si es fes, qui sap si ens permetria recuperar l'espai de l'antic cenobi, tal com avui podem fer en el cas de les Franqueses, a Balaguer, on fins fa pocs anys gairebé només es conservava el temple i, després dels treballs arqueològics de l'any 2004, hom va recuperar bona part de la planta, la qual cosa ens permet conèixer la seva estructura bàsica.

Ara mateix el mas de Sant Blai és un indret abandonat que requereix un estudi arqueològic i, si fos el cas, la seva recuperació patrimonial. De ser així, qui sap si podria esdevenir un espai més a afegir a la Ruta del Cister.

Del monestir de Santa Maria de Bonrepòs, fins ara se n'havien divulgat ben poques notícies i gairebé només se sabia que la reina Margarida de Prades -la darrera reina catalana- en fou abadessa. Tanmateix, però, la vida monàstica en aquest lloc s'estén al llarg de tres segles. En farem ara un breu recorregut.

Es tracta d'un espai els inicis del qual enllacen directament amb l'espiritualitat i els eremites que poblaren Montserrat a mitjan segle XII. S'ha volgut creure, i sovint s'ha publicat així, que aquí hi hagué una comunitat eremítica mixta, tot i que no se'n conserva cap prova documental i que, probablement, no va existir mai. Com tampoc no va existir mai un monestir cistercenc femení sota l'advocació de santa Maria de Montserrat que hom ha volgut situar a dalt la Serra Major, on avui hi ha l'ermita de Santa Maria.

Els eremites s'hi devien establir cap al 1180, segurament procedents de la comunitat que amb anterioritat hi hagué a Poboleda i, encara abans, a Montserrat. Fou un ermitatge que, com els dos esmentats anteriorment, tingué una vida breu ja que el 1204 desaparegué com a tal i passà a mans del ciutadà de Lleida Pere Balb i la seva esposa Guillema (que ja eren benefactors de Bonrepòs almenys des del 1191 i patrons, des del 1194), que volien aixecar-hi un monestir cistercenc. Del nou cenobi se'n té una primera notícia el 1210,

quan els Balb reberen una concessió arquebisbal sobre el territori conegut avui com la Quadra de Fraguerau, esmentat aleshores documentalment com de Santa Maria de Montserrat, la qual cosa provocà la confusió i donà peu a creure que existí un monestir sota aquesta advocació.

El monestir de Bonrepòs, al qual sovint s'ha atribuït la data inicial de 1215, de fet és una mica anterior. Probablement fou bastit a partir de 1204 i sabem que cap al 1212 ja hi havien arribat per poblar-lo les monges fundadores, procedents de Santa Maria de Vallbona, acompanyades de la seva primera abadessa, Anglesa Balb, que era filla dels fundadors del monestir. La relació filial entre la primera abadessa i els fundadors no és un cas únic, car també el trobem, per exemple, a Santa Maria de la Bovera, a Guimerà, on la primera abadessa també era filla del fundador.

Pere Balb també procurà que Bonrepòs disposés des del primer dia d'un bon patrimoni que n'assegurés la pervivència, un patrimoni que fins ben entrat el segle XIV va seguir creixent. El monestir, a més de la senyoria sobre el territori més immediat, dins els termes actuals de la Morera de Montserrat, Cornudella de Montserrat, Poboleda i Ulldemolins, i també fins al de l'Aleixar, encara tenia béns i drets a altres llocs més llunyans, majoritàriament a Lleida. També gaudí de diversos privilegis, concedits i confirmats pels comtes reis Pere I, Jaume I, Pere II, Alfons II, Jaume II, Alfons III...

La de Bonrepòs inicialment devia ser una comunitat petita, formada per una dotzena de monges i l'abadessa, però la fundació arrelà i molt aviat va créixer notablement fins a tenir, cap a mitjan segle XIII, el 1243, almenys una quarantena llarga de monges, a les quals encara caldria sumar, malgrat que no se'n sapiga el nombre, les novícies, les converses, les donades i les persones del servei, a més de tres capellans per al manteniment del culte i esmentats aquí com a «freres».

L'estructura inicial del monestir, bastida a partir de l'ermitatge, aviat els devia resultar insuficient i fou obrada, com també veiem en la fàbrica d'altres monestirs, al llarg de molts anys. Així, se sap que cap al 1300 s'estava bastint un nou dormitori o bé que cap al 1320

s'obrava el claustre i que cap al 1342 encara s'hi feien obres, per bé que en aquest darrer cas es desconeix en què consistirien.

Les obres i el notable nombre de monges que formava el convent ens parlen de la prosperitat del monestir al llarg del segle XIII i encara a l'inici del XIV, etapa, concretament entre 1307 i 1314, en què va tenir una abadessa pertanyent a la família noble més important de la rodalia, Teresa d'Entença. Els Entença eren senyors, des de mitjan segle XIII, d'una àmplia baronia que s'estenia des de Falset fins a l'Ebre, i fins al mar pel coll de Balaguer; comprenia les viles i termes de Móra, Tivissa (incloïa els actuals termes de Tivissa, Vandellòs, Capçanes i els Guiamets), Falset, Pradip, Garcia i Marçà.

El 1324, en crear Jaume II el comtat de Prades, Bonrepòs en va passar a formar part. La relació amb els comtes de Prades sembla que sempre va ser bona, tant pel que fa a les relacions pròpies de condomini i de veïnatge, com en el vessant espiritual, manifestat per la inclinació religiosa dels comtes. Així, per exemple, veiem com la comtessa Joana de Foix (esposa de l'infant Pere, segon comte de Prades), en morir el 1248, llegà testamentàriament al monestir 5.000 sous barcelonesos per a les seves necessitats i mil sous més per orar per la seva ànima, per l'infant, pels seus parents i per tots els fidels difunts.

Nau principal de l'església de Santa Maria del monestir de Santes Creus, al centre de la qual hi ha l'ossari que acull les despulles de les monges de Bonrepòs · Part posterior del mas de Sant Blai on s'observen restes d'una antiga construcció.

Taulell heràldic de la reina Margarida de Prades (s. XV) © Museu Nacional de Ceràmica González Martí. València.

Urna funerària que recorda la reina Margarida de Prades a un lateral de l'església del monestir de Santes Creus.

O bé veiem com el comte, el 1352, alliberà el monestir de càrregues en tots els llocs i viles del comtat perquè es pogués recuperar dels danys de la pesta negra.

Els temps de prosperitat i de plenitud monàstica finalitzaren el segon terç del segle XIV, amb la sèrie d'anys dolents que se succeïren després de 1333, data que hom recorda com «lo mal any primer», i especialment el 1348 amb la pesta negra, que sabem que fou molt notable a la comarca, malgrat que no tenim dades sobre la mortalitat que segurament provocà al monestir. Ho deixà escrit el comte de Prades, refugiat al monestir d'Escaladei: «en aquestes parts la mortalitat hi té tanta força que ningú gosa viatjar». El territori va quedar en bona part despoblat, primer per l'elevada mortalitat i després per la possible emigració de la gent de la muntanya, que cercava llocs on poder sobreviure.

S'iniciava així una crisi de llarga durada en què Bonrepòs entrà en decadència, una decadència que, com altres monestirs femenins, no va poder superar. Així, d'una comunitat nombrosa en els temps de puixança es passava a una petita comunitat, tal com s'observa en un document de 1372, en què rere l'abadessa tan sols s'esmenten vuit monges, o bé en un altre de 1379, on en total, comptant l'abadessa, només n'hi figuren sis. I és que totes les comunitats monàstiques van perdre molts membres, resultat -a banda de les mortaldats produïdes per la pesta- d'una dràstica reducció dels ingressos i de les vocacions. Perquè la petita noblesa, que era qui bàsicament fornava de religioses els monestirs i els dotava, també va patir les conseqüències dels nous temps: la davallada de la producció al camp va fer disminuir notòriament les seves rendes, a la vegada que augmentaven els conflictes entre senyors i vassalls. Amb tot, la comunitat de Bonrepòs, malgrat el baix nombre de monges, va sobreviure un centenar d'anys més, fins a mitjan segle XV.

El mes de setembre del 1422, la reina Margarida de Prades va professar a Santa Maria de Valldonzella i, en una data per ara indeter-

minada -s'ha especulat que potser a partir del 1426-, es traslladà a Bonrepòs. El que se sap és que essent encara monja de la comunitat de Valldonzella, el 1428 era a Bonrepòs i que va anar a Prades, on dictà el seu darrer testament. En aquella època va morir l'abadessa de Bonrepòs, Constança de Riudecols, i llavors la petita comunitat elegí la reina Margarida com a nova abadessa. El seu abadiat, però, va ser breu, potser només d'un any, ja que va morir el 23 de juliol de 1429, de glàndola, a Riudoms (aleshores la pesta tornava a estar activa al Camp de Tarragona). Després seria traslladada a Bonrepòs, on el dia 25 rebria sepultura.

En els darrers temps i per la seva pregona decadència, sembla que la comunitat va rebre alguns avisos de dissolució i fins i tot una petició de Lleida perquè les monges deixessin Bonrepòs i s'integressin al convent lleidatà de Sant Hilari, que, com era el cas d'altres monestirs femenins de l'època, vivia igualment uns moments d'extrema precarietat que també anunciaven la seva fi. L'abadessa de Bonrepòs, però, no ho acceptà.

El 1452 el visitador general de l'orde, l'abat Joan de Morimond, decretà la supressió del monestir i la incorporació de tots els seus béns a Santes Creus. En aquell moment, la comunitat de Bonrepòs estava formada per només quatre monges i una novícia. Però aleshores es produí la sorpresa perquè hi intervingué Escaladei. Els cartoixans, després de segles de pugna amb Bonrepòs per causes territorials (els dos monestirs confrontaven extensament) i convençuts de la seva fi propera, havien demanat i aconseguit del papa la cessió posterior de Bonrepòs, la qual cosa portà a uns quants anys de plets amb els cistercencs de Santes Creus.

Per fer-se amb Bonrepòs, els cartoixans, amb la butlla papal a la mà, aconseguiren un pacte amb les monges segons el qual la comunitat hi podria seguir de manera vitalícia; les monges, davant la supressió, acceptaren el pacte amb els cartoixans. Potser sí que de moment la petita comunitat va seguir a Bonrepòs, però aviat devia desaparèixer. El 1472 acabà el plet entre Escaladei i Santes Creus, i es definí

la manera com els cartoixans i els cistercencs s'havien de repartir Bonrepòs: Escaladei es quedà amb allò que més li interessava, que era la propietat física del monestir i del seu territori més immediat, mentre que Santes Creus es reservà tots els aspectes relacionats amb l'orde cistercenc i també els drets i les possessions que les monges tenien, especialment a la zona de Lleida. Entre els pactes, primer amb les monges i després amb Santes Creus, s'establí que els cartoixans havien de conservar el monestir i particularment el temple, però no fou així i tot va ser aterrat i al seu lloc més endavant es bastí el mas de Sant Blai.

Pel que fa a les despulles de les monges i dels fundadors i benefactors de Bonrepòs, es portaren a Santes Creus i foren dipositades en un ossari al centre de la nau del temple que encara avui es pot veure. La llosa que el cobreix en dona notícia en llatí: «Aquí reposen els ossos de les monges del destruït cenobi de Bonrepòs, del Sagrat Orde Cistercenc, traslladats a aquest monestir de Santes Creus per a un millor descans». L'excepció va ser el cos de la reina Margarida, que fou dipositat a banda, en una gran caixa i a manera de túmul, prop de l'altar major, on va romandre fins al 1835 quan, per evitar-ne la destrucció, fou traslladat, dins el mateix temple, a una sepultura lateral. Avui, i des de 1971, a Santes Creus es pot veure una urna amb

una llegenda molt breu, però suficientment aclaridora: «Margarida reina. 1387-1429».

D'altra banda, algun investigador ha volgut creure que els cistercencs també es van emportar cap a Santes Creus les dovelles de l'arcuació del claustre i que les van instal·lar de nou per formar l'actual claustre posterior, una suposició que no passa de ser una hipòtesi ara per ara poc creïble.

El mas de Sant Blai fou reformat al segle XIX i així és com ha arribat fins als nostres dies; ara, però, arruïnada i transformada en un testimoni aparentment mut de la seva història. Donem-li veu! ■

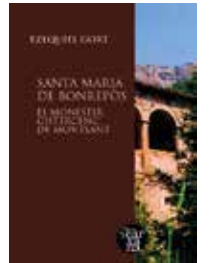
Punt de llibre

Us recomanem:

Santa Maria de Bonrepòs. El monestir cistercenc de Montsant.

Ezequiel Gort

Llibres de la Carxana, Migdia Serveis Carrutxa, 2017.

Monestir de Santa Maria d'Escaladei, al terme de la Morera de Montsant (Priorat)

